

Posztszovjet válságok: Belarusz és Kirgizisztán

Azok után, hogy Nurszultan Nazarbajev kazah elnök 2019 márciusában lemondott posztjáról, a FÁK-társág korelnökévé – megosztva e szerepet a tádzsik elnökkel, Emomali Rahmonnal – Alekszandr Lukasenko lépett elő, aki még Putyinnál is korábban lett államfő. Lukasenkót először 1994 nyarán választották meg Belarusz elnökévé. Az akkori választás egyike volt azon ritka posztszovjet térségbeli esetnek, amikor azt tisztes körülmények között bonyolították le. Ilyenre – a balti államokon kívül – csak Ukrajnában találni példát.

Lukasenko azonban gondoskodott arról, hogy Belaruszban se történjen többet ilyen. Már röviddel megválasztása után referendumot írt ki, ami – kihasználva az országban akkor még uralkodó oroszbarát hangulatot és erős szovjet nosztalgiát – felhatalmazta arra, hogy az orosz nyelvet ismét hivatalossá tegye, a függetlenség elnyerésekor elfogadott címert és fehér-vörös-fehér zászlót a szovjet időket idézőkre cserélje le. Az 1995-ös népszavazást Lukasenko arra is felhasználta, hogy elkezdje jogköreinek szisztematikus kiszélesítését. Populista politikusként a kezdet kezdetétől arra törekedett, hogy jól láthatóan elválassza magát politikustársaitól, és azt a képzetet alakítsa ki magáról, hogy ő az egyetlen elitbeli szereplő, aki határozottan fellép a korrupció és a társadalmi igazságtalanságok ellen.

Elnökségének korai éveiben kifejezetten népszerűnek számított. Nem véletlen, hogy politikai akaratát újabb és újabb referendumok segítségével tudta keresztülvinni. 1996-ban, azok után, hogy éles konfliktusba került a parlament többségével, ismét népszavazást írt ki. Ezúttal a korábbiaknál is szélesebb elnöki jogkört szerzett magának, az ország politikai berendezkedését – az alig két évvel korábban elfogadott alkotmány módosításával – lényegében elnöki rendszerré alakította át. Az alkotmánymódosításra hivatkozva azt is el tudta érni, hogy újrakezdődött az öt évre szóló mandátumának ideje, ezért a következő elnökválasztásra nem 1999-ben, hanem 2001-ben került sor.

Nem Lukasenko volt az első, aki ehhez a „technikához” nyúlt. A sort Türkmenisztán elnöke, Szaparmurat Nyijazov nyitotta meg, aki 1994 elején döntött úgy, hogy 1992-ben kezdődő elnökségének idejét 2002-ig nyújtja meg. 1995 márciusában az üzbég elnök, Iszlam Karimov, majd egy hónappal később a kazah elnök, Nurszultan Nazarbajev követte példáját. Vagyis Lukasenko semmi újat nem talált ki. Az azonban mégiscsak újdonság volt, hogy nem közép-ázsiai vezetőként sikeresen valósította ezt meg a posztszovjet térség európai peremvidékén. Ez a roppant innovatív ötlet, továbbá az a körülmény, hogy a soros elnökválasztást – ahogy fogalmazott – „elegáns fölényel”

nyerte meg, megnövelte politikai étvágyát, és 2004-ben már azzal a népszavazási kezdeményezéssel állt elő, ami – támogatása esetén – felhatalmazást adna az alkotmány elnöki mandátumszámot korlátozó rendelkezésének eltörlésére. A belorusz elnök ebben a tekintetben sem volt úttörő. Ezzel a „megoldással” már többen is éltek előtte. Elsőként a „Türkmenbasi”, vagyis Szaparmurat Nyijazov (2003-ban), majd néhány hónappal később a tádzsik elnök, Emomali Rahmon. Lukasenkónak csak utánuk jutott eszébe, hogy ez milyen briliáns ötlet. De ellentétben Putyinnal – aki a közelmúltban megtartott „összoroszági szavazáskor” több mint kétszáz alkotmánymódosítási tétel közé rejtette el szándékát –, nem csűrte-csavarta a kérdést, hanem nyíltan referendum elé vitte. Az istenadta nép pedig közel 90 százalékos arányban támogatta Lukasenko ötletét, akit immár 16 éve újra és újra meg lehet választani Belarusz elnökévé.

Belarusz

Moszkva manőverei után

Hiába próbálkozott az ellenzék az egymást követő választásokon Lukasenko megdöntésével, egy ideig el kellett ismernie, hogy az elnök család nélkül is élvezi a társadalom többségének támogatását. Persze ezeken a választásokon is csaltak, de azok jellege nem érdemi, hanem stiláris volt. Valami miatt Lukasenko, ahogy az autokrata vezetők többsége, szereti, ha 80 százalékos körüli eredménnyel választják újra, és nem éri be, hogy csak 53 százalékkal – ám többé-kevésbé tisztességes körülmények között – győzzön. Vagyis a család egy ideig nem ahhoz kellett, hogy a diktátor hatalmon ma-

radhasson, hanem kizárólag politikai hiúsága követelte meg.

De honnan eredt Lukasenko hosszú időn át érvényesülő népszerűsége? Részben abból, hogy ráérezett a beloruszok többségének vágyaira és féltreire. Ezért Lukasenko a belorusz gazdaságot sajátos „félszovjet” rezervátumként őrizte meg, s kiterjedt privatizációra soha nem került sor, így az állam tulajdonosi részesedése máig igen magas. Ez a politika hosszú időn át találkozott a társadalom többségének elvárásaival. A beloruszok ugyanis látták – ha máshogy nem, az orosz és az ukrán tévécsatornákat nézve –, hogy mi is történik a két szomszédos országban. És elégedetten dőltek hátra, mondván, hogy nálunk nem alakultak ki nagy jövedelmi és vagyoni különbségek, a hétköznapi élet sem kriminalizálódott úgy, mint a szomszédainknál, nálunk béke és nyugalom honol.

Az utóbbi fenntartásában komoly szerep jutott a Moszkva által hosszú időn át nyújtott jelentős kedvezményeknek is. A Nemzetközi Valutaalap számításai szerint az elmúlt több mint két évtizedben voltak olyan évek, amikor az orosz preferenciák összértéke elérte a belorusz GDP 27 százalékát, de azok nagysága mindvégig a nemzeti össztermék 10 és 20 százalék közti sávjában maradt. E kedvezmények 2005 és 2015 közt felhalmozott összértéke meghaladta a 100 milliárd dollárt, vagyis az orosz állam ebben az évtizedben ennyivel dotálta Lukasenko rendszerét. Az orosz támogatás legnagyobb részét a Fehéroroszországnak szállított kőolaj és földgáz kedvezményes ára adta. Belarusz két, még a szovjet korszakban megépített olajfeldolgozó üzemének és a kedvezményes oroszországi

kőolajvásárlásoknak köszönhetően az ország jelentős benzin- és kőolajszármazék-exportórré nőtte ki magát. A fentiekén túl sokáig Lukasenónak kedvezett az a körülmény is, hogy Belorusszia volt a Szovjetunió egyik léghésőbb iparosított területe. Itt, a szovjet birodalom nyugati peremén a jelentős ipari létesítmények többségét csak a II. világháború után építették meg, ezért azok a FÁK-térség számos más területéhez képest a Szovjetunió felbomlása után jóval hosszabb ideig maradtak versenyképesek, ha másutt nem, legalább az egykori szovjet területeken. Számos Belorusszban előállított ipari termék – köztük traktorok és más mezőgazdasági gépek – máig viszonylag könnyen találhatnak vevőre. Végül az is megkönnyítette Lukasenko helyzetét, hogy a beloruszok nemzeti identitása hosszú időn át meglehetősen gyenge maradt, ezért az az elnöki politika, amely Oroszországgal széles körű együttműködést keresett és tartott fenn, nem ütközött ellenállásba. Sőt, kifejezetten élvezte a beloruszok nagy többségének támogatását.

Mára azonban a helyzet sok tekintetben megváltozott. Moszkva 2019 elején jelentősen átalakította az olajexportra vonatkozó adó- és illetékpolitikáját, aminek következtében a belorusz olajfinomítók a korábbiaknál jóval drágábban jutnak kőolajhoz. A Kreml magatartása azonban nem csak ebben a tekintetben változott meg. 2018 végén Medvegyev akkori miniszterelnök nagyszabású programot hirdetett meg, aminek célja a két ország gazdasági integrációjának felgyorsítása és jogrendszerük minél teljesebb egységesítése volt. Ezt akkor sokan Putyin 2024 utáni hatalmon tartásával hozták összefüggésbe. Az

egyik legvalószínűbb forgatókönyvnek ugyanis azt tűnt, hogy Oroszország és Belorussz államszövetségé alakításával létrejön egy olyan új főhatalmi intézmény, az államszövetségi elnöki poszt, amelyet elfoglalva Putyin gond nélkül prolongálhatná hatalmát. Lukasenkót azonban nem sikerült rávenni az országegyesítésre, ezért a Kreml, mint utóbb láthattuk, más megoldás után nézett. Ennek ellenére továbbra sem zárható ki, hogy Moszkva újra megpróbálja majd megvalósítani egyesítési tervét. Aligha lehet véletlen, hogy a Varsóban működő Belorussz Elemzőműhely, a BAW kutatásai szerint a beloruszok körében tavaly az Oroszországgal való szoros együttműködést támogatók aránya 60,4 százalékról 40,4 százalékra esett vissza, miközben a nyugati orientációt választók aránya a teljes népességben 24,4 százalékról 32-re nőtt. A műhely mérése szerint az európai orientációt választók aránya ma már nemcsak a 18–24 évesek korcsoportjában, de a 25–34 év közöttiek körében is többségben van. Valószínűleg Moszkva utóbbi évekbeli manőverei is közrejátszhattak abban, hogy elkezdett nőni az Európa felé forduló aránya, és csökkent – még ha nem is került kisebbségbe – azoké, akik továbbra is az Oroszországgal való együttműködést részesítik előnyben. De szerepe lehetett e változásban annak is, hogy a rezsim – saját szemszögéből nézve némiképp érthetetlen módon – már jó ideje nem gördít akadályt a fiatalok külföldi tanulása elé, és ezzel a lehetőséggel egyre többen élnek is.

Mindeközben változóban van a beloruszok saját nyelvükhöz és nemzeti identitásukhoz való viszonya is. A legutolsó népszámlálási adatok szerint a

lakosság csaknem negyede ma már a beloruszt és nem az oroszt használja az otthoni beszélgetésekben. Vannak azonban kutatók, akik ezt az arányt túlzottnak találják, de még ők is elismerik, hogy mind a nyelvhasználat, mind a nemzeti identitás terén lényeges változások történtek azóta, hogy Lukasenko a kilencvenes évek derekán hatalomra került. A változások része az is, hogy a belorusz nyelv nem a falusiak, hanem elsősorban a városiak körében vált népszerűbbé. A nemzeti nyelv használatát a beloruszok egyre nagyobb része nem valamiféle archaizmusnak tartja. Épp ellenkezőleg: a nemzeti nyelvre úgy tekint, mint ami a „múlt nyelvéből” egyre inkább a „jövő nyelvévé” válik.

Ilyen előzmények és körülmények között készült mind Lukasenko, mind az ellenzék az augusztus 9-i elnökválasztásra. Az elnök győzelme esetén hatodik ciklusát kezdheti el, míg az ellenzék a függetlenné vált Belarusz történetében először reménykedhetett abban, hogy komolyan megszorongathatja az öregedő diktátort. Az utóbbiak esélyét növelte az is, hogy Lukasenko a koronavírus-járványt nem vette komolyan, érdemi korlátozó szabályokat az ország területén nem léptetett hatályba. Ez a teljesen irracionális magatartás sokak szemében teljesen alkalmatlanná tette Lukasenkót az ország további vezetésére.

Mindeközben az elnök sem maradt tétlen. Első dolga volt, hogy minden komolyan vehető kihívóját kiiktassa a versenyből. A Belaruszban rendkívül népszerű bloggert, Szergej Tyihanovszkijt letartóztatta. Az ország egyik vezető bankjának (Belgazprombank) a korábbi vezetőjét, Viktor Babarikot köztörvényes

vádakkal ugyancsak börtönbe vetette. Ezek után korábbi tanácsadója, a belorusz szilíciumvölgy vezetője és az ország egykori washingtoni nagykövete, Valerij Cepkalo, aki szintén versenybe szállt, jobbnak látta, ha Moszkvába menekül.

Ebben a helyzetben lépett a kiiktatott jelöltek helyére a letartóztatott blogger felesége, Szvetlana Tyihanovszkaja, aki kampányában egyértelművé tette, hogy nincsenek politikai ambíciói. Egyetlen célja van: győzni és győzelme után megteremteni egy újabb, ám szabad és tisztességes elnökválasztás feltételeit. Lukasenko azonban nem érte be ennyivel. Hiába iktatta ki legkomolyabb ellenfeleit, továbbra sem látta biztosítottak győzelmét. Úgyhogy július végén – korábbi választási kampányaihoz hasonlóan – újra elővette kedvenc vesszőparipáját, az ellene külföldről ármánykodó erőket. Most csak annyi változott, hogy ezeket az erőket – szerinte – ezúttal Moszkvából irányítják. Veszélyes húzás volt ez. Kikezdeni a legfőbb szövetségesrel nem tűnt kifejezetten jó ötletnek. Ráadásul a harminchárom orosz wagnerovista váratlan letartóztatása és történetük kommunikálása olyan sutára sikeredett, hogy kezdet kezdetétől kétséget ébresztett a lukasenkói értelmezés hitelességében. Moszkva feltűnően visszafogott reakciója pedig végképp azt a benyomást keltette, hogy amit látunk, az akár a két autokrata egyeztetett játéka is lehet, és arra szolgál, hogy növelje Lukasenko elfogadottságát a belorusz függetlenségpártiak körében. Utóbb kiderült, hogy szó sem volt titkos együttműködésről, és az is bebizonyosodott, hogy ez a nem különösebben rafinált terv – ahogy sejteni is lehetett – nem

hozott Lukasenkónak pluszszavazatokot. Legfeljebb arra volt jó, hogy tovább növelje a vezetői képességeivel szembeni bizalmatlanságot, és megerősítse a beloruszok körében azt a benyomást, hogy diktátoruk egyre kevésbé adekvát. Ilyenre persze akad példa a posztszovjet térség más államában is. A türkmén elnök is már viszonylag korán hasonlóképpen valóságtól elrugaskodott vezetővé vált, ám ez egyáltalán nem zavarta abban, hogy 2006-ig irányítsa országát.

De, amit el lehetett fogadtatni egy közép-ázsiai utódállamban, azt aligha lehet a hajdani birodalom nyugati peremén. Ráadásul Lukasenko „deorientáltsága” egyre jobban kiütözik, ahogy mélyül majd a válság, és a diktátor mindinkább önmaga karikatúrájává válik. Eközben Moszkva sem volt igazán elemében. Napokban telt, mire kiötlötte, hogy ami a wagnerovistákkal történt, az az ukrán titkosszolgálat provokációja volt.

Becsületes emberek

Lukasenko kétségbeesett manővereivel párhuzamosan a Tyihanovszkaja mögött felsorakozó egyesült ellenzék és az őket támogató civil aktivisták megpróbálták a lehető leghatékonyabban felkészülni a biztosra vett választási csalások leleplezésére. Ez nem volt könnyű feladat, mert munkájukat jelentősen megnehezítette, hogy a rezsim – a FÁK-térségből érkezőkön kívül – nem engedett az országba egyetlen külföldi megfigyelőt

sem, és az ellenzék megfigyelőit is megpróbálták a legkülönbözőbb módszerekkel megakadályozni feladatuk elvégzésében. Ezért a Becsületes Emberek (Csesznije ljugyi) csoport aktivistái a Voks (Golosz) civil szervezet és honlap munkatársaival együtt

Tüntetők Minszkben (fotó: euronews.com)

kidolgoztak egy olyan applikációt, ami lehetővé tette a lefényképezett szavazólapok egy gyűjtőszerverre elküldését annak érdekében, hogy az ellenzék kezében legyen valamilyen konkrét bizonyíték a csalás leleplezésére.

A 6,8 millió szavazati joggal rendelkező belorusz választópolgárok közül csaknem másfél millióan töltötték le ezt az alkalmazást. Az ellenzék azzal is próbálta megnehezíteni a hatalom dolgát, hogy arra biztatta híveit, a választáson használt átlátszó urnákba szavazócédulájukat leprellőszerűen összehajtva dobják be, ezzel is jelét adva, hogy milyen sokan vannak az elnök ellen szavazók.

Lukasenko ellenfelei azért is voltak nehéz helyzetben, mert Belaruszban – bármennyire hihetetlen – egy ideje hivatalosan tilos választási közvélemény-kutatást végezni. A hatalom ugyanis tudatában van valódi népszerűségének, úgyhogy jobbnak találta, ha ezen a módon sem nehezíti meg helyzetét. Az már a választás előtt is világos volt, hogy az elnökhöz hű központi választási bizottság mindenképpen Lukasenkót fogja kihozni győztesként, és ennek érdekében semmitől sem riad vissza. Ha meg kell triplázni az elnökre leadott

vokokat, akkor ezt fogják tenni. Az is világos volt, hogy a belorusz társadalom egy része a durva csalást nem fogadja el, és tüntetni kezd. A tiltakozók kitartása mellett csak az volt bizonytalan, hogy a hatalmi elit és az erőszakszervezetek egységesen kitartanak-e Lukasenko mellett, vagy elkezdenek a tüntetők mellé állni. Ha az utóbbi nem következik be, nem lesznek befolyásos elitbeli dezertálók, és az erőszakszervezetek tagja is engedelmessé válnak a hatalom parancsainak, akkor tartós patthelyzet alakulhat ki. Mindez már a választás előtt is sejthető volt. Lukasenko ugyanis nagyon sokat tett azért, hogy mind a politikai elit, mind az erőszakszervezetek hűek maradjanak hozzá. Huszonhat év nagyon hosszú idő, ezalatt ki lehet építeni a hatékony személyi diktatúrát. De, mint tudjuk, az autokráciákat többnyire három dolog tartja fenn: a hazugság, a félelem és a gazdasági sikeresség.

Az utóbbi azonban már jóval a választás előtt megtört. A 2015-ös és 2016-os gazdasági visszaesés után az országra idén újra súlyos recesszió vár, miközben a koronavírus-járvány társadalmi következményei sem teljesen világosak. Ebben a helyzetben biztosnak tűnt, hogy ezúttal Lukasenko hatalmon tartásához minden korábbinál nagyobb arányban kell majd meghamisítani a választási eredményt. A család méreteinek növekedése nem belorusz sajátosság. A moszkvai Liberális küldetés (Liberalnaja misszija) alapítvány nemrég adta közre több mint nyolcvanoldalas elemzését *Új (nem)legitimitás. Hogyan zajlott és mit hozott Oroszországnak az alkotmány átírása* címmel a július 1-jén tartott oroszországi alkotmánymó-

dosítási szavazásról. A jelentés egyik legérdekesebb része épp azt mutatta be meggyőzően, hogy a putyini rendszer az idő előrehaladtával hogyan kényszerült egyre nagyobb arányban csalni, miközben emiatt egyre kevésbé érez bárminemű szűgyent, vagyis egyre gátlástalanabbá válik. A belorusz választási bizottság hivatalos eredményként Lukasenkot hozta ki nagy fölényrel (80,23 százalék) győztesként, szemben az ellenzék közös jelöltjével, Tyihanovszkajával (9,9 százalék). A nyilvánvaló csalás elleni tiltakozásul a választás éjszakáján emberek tízezrei vonultak utcára, és nemcsak a fővárosban. Hiába verette meg őket a hatalom példátlanul durván, a békésen tüntető tömeg nem adta fel ellenállását, elkezdte kitarótan követelni a választási eredmény megsemmisítését és új választás kiírását. A magát újraválasztottnak tekintő elnök hallani sem akart erről, majd idővel azzal az ötlettel állt elő, hogy lehet szó új választásról, de csak azután, hogy módosítanak az alkotmányon. A tüntetők az első pillanattól tisztában voltak azzal, hogy Lukasenko javaslata időnyeresre szolgál, ahogy az is világos volt előttük, hogy addig, amíg a belorusz diktátor hatalmon marad, nincs esély sem tiszta választásra, sem alkotmánymódosításról döntő tiszta referendumra. A megismételt elnökválasztás is csak akkor lenne a tüntetők számára elfogadható, ha jelentős számú külföldi – és nem csak a FÁK-térségből érkező – megfigyelő hitelesítené. De Lukasenko elnöksége mellett ez sem lenne kellő garancia.

A belorusz diktátor, aki 1994 óta áll az ország élén, több cikluson át élvezte a belorusz társadalom többségének támogatását, annak ellenére is, hogy

az első megválasztását követő voksolások soha nem voltak tisztességesek. Az elnök ugyan népszerű volt, de soha nem annyira, hogy rendre 80 százalék körüli eredménnyel erősítsék meg posztján. Azt azonban még az üldözött ellenzék is kénytelen volt elismerni, hogy Lukasenko hosszú időn át csalás nélkül is meg tudta szerezni az első fordulás győzelemhez szükséges 50 százalék fölötti támogatást. Erről a vágyáról Lukasenko annak ellenére sem tudott lemondani, hogy ebből egyszer már komoly problémái akadtak, de nem tanult belőle. 2010-ben, amikor Belarusz és az Európai Unió kapcsolatai felmenő ágban voltak, a minszki diktátor úgy döntött, hogy ezúttal valódi ellenzéki jelöltek is versenybe szállhatnak az elnöki címért. Az egykori kolhozelnök nyilván azt remélte, hogy ezt a gesztust Brüsszelben is értékelni fogják. De nem ez történt, mert az a fránya hübrisz ezúttal is elszabadult. Lukasenko megint 80 százalék körüli eredménnyel győzött, miközben az összes többi jelölt közül egynek sem sikerült 3 százalékot sem elérnie. Ez még a sokat látott beloruszoknak is sok volt, és tömegek vonultak utcára a nyilvánvaló választási csalás ellen tiltakozva. A tüntetők sokan voltak ugyan, de a Lukasenkóhoz hű – anyágilag jól tartott – karhatalmi erő rövid időn belül „rendet tett”.

Néhány év elteltével azonban a hatalom és a társadalom újra megbékélt egymással. Ehhez szükség volt néhány gazdasági reformlépésre, ami meg is hozta eredményét. De a külpolitikai körülmények is Lukasenko kezére játszottak. A 2013 őszen belobbanó ukrajnai válság, majd a Krím félsziget orosz annektálása újabb lehetőséget kínált a minszki diktá-

tornak, hogy igazolja országa függetlenségét, illetve azt, hogy Belarusz az orosz gazdaságtól való jelentős függése ellenére sem Moszkva bábja. A fehérorosz elnök több nyilatkozatában is egyértelművé tette, hogy világosan látja az Ukrajnában történtek természetét és az abban játszott orosz szerepet. Ennek szellemében nem sokkal a Krím elcsatolása után kezdeményezte a rendkívüli állapot bevezetésére vonatkozó törvény módosítását. Egyetlen új bekezdés került a szövegbe, ami lényegét tekintve kimondta, hogy ha az ország határainál felségjelzés nélküli „zöld emberkék” bukkannának föl, mi azonnal löni fogunk. Lukasenko azonban nem érte be ennyivel, és ahogy az Eurázsiai Gazdasági Unió többi tagországa – Kazahsztán, Kirgizisztán és Örményország –, úgy Belarusz sem ismerte el a Krím Oroszországhoz való csatolását. Ezenfelül a derék autokrata azt is el tudta érni, hogy az ukrajnai válság rendezésére a „normandiai négyek” kétszer is Minszkben tegyenek kísérletet. Mindez imponált a belorusz társadalom többségének. Ezért aztán Lukasenkónak – annak ellenére is, hogy a 2015-ös választás is alternatíva nélküli volt, és ezúttal is csaltak – sikerült gond nélkül újra 80 százalék körüli eredménnyel győznie, és akkori „sikere” semmiféle jelentős tiltakozást nem váltott ki. Valószínűleg ez volt az a választás, amikor utoljára tudott érdemi csalás nélkül is győzni, vagyis a szavazók több mint fele alighanem valóban rá szavazott. Ez többek között azokból az akkor még engedélyezett független közvélemény-kutatásokból is sejthető, amik azt mutatták, hogy Lukasenko továbbra is élvezzi a belorusz társadalom 25-30 százalé-

kának támogatását, miközben még azok közül is sokan hajlandók rá szavazni, akik apolitikusak, a közélet ügyei iránt kevésbé érdeklődnek, és többnyire anyagi helyzetük alakulásának függvényében szavaznak. Az utóbbiak arányát a korabeli felmérések 40 százalék körülire becsülték. Mindebből az valószínűsíthető, hogy 2015-ben Lukasenko család nélkül is győzött, de nem abban az arányban, mint a hivatalos végeredmény állította.

De mi változott meg az utolsó öt évben? Miért nem tudta megismételni 2015-ös sikerét? Mindenekelőtt azért, mert jelentősen romlott az ország gazdasági helyzete. Az orosz-szal szorosan összefonódott belorusz gazdaság nagyon megérezte a 2015-ös és 2016-os orosz recessziót és azt, hogy 2014 őszén beszakadt a kőolaj ára. Az utóbbi azért érintette érzékenyen Minszket, mert az ország egyik legfontosabb bevételi forrása a kedvezményes áron kapott orosz kőolaj feldolgozásából és exportjából származott. Az orosz gazdaság visszaesése egyben azzal is járt, hogy a belorusz ipari termékek egy része, amelyek többsége Oroszországban talált vevőre, Minszk nyakán maradt. Vagyis 2015-től elkezdett apadni az a korábbi jelentős orosz szubvenció, ami – különböző preferenciák, árengedmények és kedvezményes hitelek formájában – 2005 és 2015 között évi 10 milliárd dollár többletbevételhez juttatta Belaruszt. 2019-ben még egy újabb problémával kellett Minszknak szembesülnie. Moszkva ugyanis úgy döntött, hogy a feldolgozott kőolaj exportjából származó illetékeket ezentúl nem a belorusz állam szedi, hanem a kitermeléshez köti át, így az ebből származó bevételek Oroszor-

szágban maradnak. A Kreml ugyan némi kompenzációt ajánlott ezért cserébe, de a beloruszok szerint az messze nem fedezte a váltás nyomán kieső pénzeket. A közhangulat változásában szerepet játszott az a 2017-ben elfogadott törvény is, amit a köznyelv csak „munkakerülési adóként” emlegetett. Lukasenko és környezete ugyanis úgy gondolta, hogy az önfoglalkoztatók megadóztatásával részben pótolni lehet a költségvetés kieső bevételeit. Ez a döntés súlyos melléfogásnak bizonyult. Arra alkalmatlan volt, hogy érdemben változtasson a büdzsé helyzetén, de arra jó volt, hogy a hatalom elidegenítse magától a magánszférában dolgozók nagy részét. A rossz döntések sorát tetőzte be a koronavírus-járvány felelőtlen kormányzati kezelése. Lukasenko teljes komolysággal képes volt népének azt tanácsolni, hogy a vírus ellen menjen szaunába, igyon vodkát, és végezzen mezei munkát. Csupa nagyszerű ötlet. Ám „hatékonyságát” jól mutatta, hogy közvetlenül a választás előtt a magyarországihoz hasonló lakosságszámú Belaruszban az igazolt magyar fertőzötteknél épp hússzor többen voltak. Sokak számára ez a végtelenül felelőtlen, semmiféle védőintézkedéssel és korlátozással nem élő kormányzati magatartás tette egyértelművé, hogy az öregedő diktátor végképp alkalmatlanná vált az ország vezetésére. Az már csak további „apró” kiegészítése volt a fentieknek, hogy Lukasenko ezúttal sem engedte meg a valamelyest is komolyan vehető versenytársak indulását az augusztus 9-i elnökválasztáson. Döntésével azonban melléfogott. Azt hitte, hogy az országban rendkívül népszerű blogger, Szergej Tyihanovszkij letartóztatásával és a

többi valódi alternatívának számító jelölt kiiktatásával mindent megoldott. De nem! A férje helyére lépő Tyihanovszkaja – aki Lukasenko végiggondolatlan döntésének következtében az ellenzék közös jelöltjévé vált – már a kampány idején képes volt a demokratikus változás szimbólumává válni, olyan kihívást intézni a hatalomhoz, amivel az máig nem tud mit kezdeni.

Vagyis az ország úgy ért a választáshoz, hogy a beloruszoknak végképp elégük lett az önkényből, az évek óta tartó elszegényedésből, az ismétlődő választási csalásokból, ami – mint utóbb kiderült – ezúttal minden korábbinál nagyobb méreteket öltött. Erre az adott a korábbiaknál is nagyobb lehetőséget, és könnyítette meg a Lukasenko javára csalók helyzetét, hogy Belaruszban is, ahogy nem sokkal korábban az alkotmánymódosításokról döntő oroszországi szavazáson, nem egyetlen napon folyt a voksolás, hanem csaknem egy héten át. Ez a lebonyolítási mód már önmagában lehetetlenné tette a választás tisztaságának ellenőrzését, a hiteles szavazatösszesítést. Mindezek ismeretében a belorusz társadalomnak jó oka volt arra, hogy kétségbe vonja a hivatalos eredmény megbízhatóságát. A Belaruszban történtek is igazolják azt az Oroszország vonatkozásában világosan kimutattott tendenciát, hogy az autokráciák – ha nem ütköznek erős társadalmi ellenállásba – hajlamosak egyre nagyobb és nagyobb arányban csalni. Oroszország esetében ez azt jelenti, hogy míg az elmúlt tizenkét év duma- és elnökválasztásain a hamis szavazatok aránya 14 és 23 százalék között mozgott, addig a közelmúltban megtartott alkotmánymódosításról döntő

„összoroszági szavazáson” ezek aránya már elérte a 37 százalékot. Hasonló dolog történt Belaruszban is. Itt is mértéket veszítettek. A hatalom emberei azt hitték, hogy ezúttal is minden megtehető. Ez azonban távolról sem volt így. A szavazópolgárok többsége sejtette, hogy ezen a választáson Lukasenkóéknak immár nem „stiláris” okokból, hanem érdemben, a hatalom megtartásáért kell csálniuk. Ha nem túlozták volna el a mértéket, akkor lehet, hogy a lakosság többsége elfogadta volna Lukasenko győzelmét. De mert mértéktelenül csaltak, magukra rántották a társadalom dühét. A felháborodott tüntetők tartották magukat a tüntetés békés formájához, ám ennek ellenére a rezsim karhatalmi ereje brutálisan rájuk támadt. Ez csak tovább növelte a rendszerrel szembeni ellenszenvet. Az ismétlődő erőszak nem tudta megtörni a tiltakozókat, akik megveretésük után is képesek voltak olyan karneváli népünnepélyt idéző transzparenszekkel utcára vonulni, hogy „Most már az introvertáltak is kijöttek tüntetni”, „Csak Cupidónak van joga beloruszokra löni!”, „Ne verjétek a férfiakat, mert még nem mentem férjhez!” Vagyis a tüntetők minden erejükkel azon voltak, hogy a hatalmi erőszak és arrogancia ellenére tiltakozásuk békés maradjon.

Hol vannak Lukasenko hívei?

Teltek-múltak a hetek, és nem sikerült kilépni a patthelyzetből. A tüntetők – hiába ütik-verik őket – továbbra sem engednek első és legfontosabb követelésükből, az elcsalt választás megismétléséből. Ez azonban Lukasenko számára elfogadhatatlan, mert tudja, hogy egy újabb és tisztességes körülmények között lebonyo-

lított választáson semmi esélye nem lenne. Ha igaz lenne a hivatalosan kihirdetett 80 százalékos győzelme, aligha kellene ettől tartania. És ha igaz lenne ez a megrendítő győzelem, akkor ennek az utcán is meg kellene mutatkoznia. Ha ennyien támogatták Lukasenkót, akkor miért kell a mellette tüntetőket jószerevével összefogdosni és adminisztratív eszközökkel utcára terelni. Hol van az a több millió ember, aki állítólag Lukasenkóra szavazott? Sehol, mert egészen biztos, hogy ennyien nem szavaztak rá.

Az már viszonylag korán sejthető volt, hogy a patthelyzet feloldása attól függ, hogy Lukasenko mellett kitartanak-e a hatalmi elit és az erőszakszervezetek tagjai. És persze még egy dologtól függ. Attól, hogy mit lép Moszkva. Az majdhogynem biztos, hogy átfogó katonai akcióra nem fogja elszánni magát. Ez ugyanis több kárral járna, mit haszonnal. Egy ilyen lépés a most nagy többségében oroszbarát belorusz társadalmat pillanatok alatt ellenségessé tenné. A kollektív Nyugat pedig újabb szankciókat léptetne hatályba, ami végképp nem jönne jól az egyébként is gyengélkedő orosz gazdaságnak. És egy ilyen akciónak ma már komoly belső korlátai is vannak, mert az orosz társadalom egyre nagyobb része utasítja el az erőszakkal való fenyegetőzést, a felesleges külső konfliktusokat. Egy esetleges erőszakos beavatkozás nem növelné Putyin és rendszerének népszerűségét, épp ellenkezőleg, csak újabb problémákat okozna. Belarusz nem a Krím félsziget. Az oroszok érzelmi viszonya nyugati szomszédaihoz egészen más, mint a 2014-ben annek-tált félszigethez. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy Moszkva tétlen maradna. Számos eszköz áll rendel-

kezésére, főleg gazdaságiak, szükség esetén használni fogja ezeket. Ezzel a tüntetők vezetői is tisztában vannak. Nem véletlen, hogy mind a Litvániába kényszerített Tyihanovszkaja, mind a koordinációs tanács tagjai újra és újra jelzik, nem készülnek geopolitikai fordulatra, nem akarnak Oroszországtól eltávolodni, és nem céljuk az Európai Unióhoz való csatlakozás. E tekintetben ugyanazt az irányvonalat követik, mint amit az örmények követtek 2018-ban a jelenlegi miniszterelnök, Nikol Pasinjan vezetésével.

A hetek egyre csak teltek, de a helyzet érdemben semmit nem változott. A tüntetők változatlan intenzitással folytatják tiltakozásukat, és követelik az elnökválasztást durván elcsaló Lukasenko távozását, aki hallani sem akar erről. Helyette pozíciói megerősítésével kezdett el próbálkozni, többek között Putyinnál is, akit szeptember 14-én keresett fel Szocsiban. A zárt ajtók mögötti tárgyalásuk több mint négy órán át tartott. Eredményről kevés dolog derült ki. Kevés dologban érthettek egyet. Erre utalt az is, hogy nem adtak ki közös közleményt, sajtótájékoztatót sem tartottak. Utóbb mindössze annyi hoztak nyilvánosságra, hogy Moszkva kész másfél milliárd dollár hitelt folyósítani Belarusznak. Ez látszólag jelentős összeg, de ha igazak azok a minszki forrásokból származó információk, hogy a belorusz jegybank épp ennyit volt kénytelen áldozni a nemzeti valuta árfolyamesésének megfékezésére, akkor nem is olyan nagy tétel ez. Az is kiderült, hogy azt az orosz belbiztonsági erőkből felállított tartalékot, amit Putyin utasítására még korábban hoztak létre arra az esetre, ha mégiscsak meg kellene „segíteni” Lukasenkót, visszavonják a belo-

rusz–orosz határról, és felosztják. Ha valóban sor kerül erre, az azt jelzi, hogy a Kremlben megértették, a bukott belorusz diktátor erőszakos megsegítése Moszkva számára semmi jót nem ígér, más módon kell az egykori szovjet tagállamot Oroszország érdekszférájában tartani. Végül, de nem utolsósorban a találkozót követően az is kiderült, hogy Putyin legitim elnöknek tartja Lukasenkót. Ez aligha okozhatott meglepetést, hiszen az orosz elnök az elsők között gratulált kollégájának. Ennek nyilván az az oka, hogy az orosz elnök nagyon nem kedveli az utcai tiltakozásokat, minduntalan egy újabb „színes forradalom” esélyét látja bennük. Szeptember derekára az is kiderült, hogy mind Lukasenko, mind Putyin időt akar nyerni. Az előbbi azért, hogy – kifulladásra a tüntetőket – stabilizálja helyzetét, az utóbbi azért, hogy megtalálja és „felépítse” Lukasenko Moszkvához hű utódját.

Mindeközben a tüntetések változatlan intenzitással folytatódtak. Hétféteken rendre száz-százötven ezren mennek ki az utcákra, és nemcsak Minszkben, de másutt is. Időközben aktivizálták magukat a Belaruszban fontos szerepet játszó IT-szektor munkatársai is. Egyre nagyobb akcióikkal vétették észre magukat, és kezdték egyre inkább megnehezíteni a hatalom működését. Már szeptember elején feltörték az elnök hivatalának honlapját, és a kezdőlapra a tüntetők legfőbb szimbólumának számító fehér-vörös-fehér zászlót töltötték fel. Néhány nappal később a belügyminisztérium oldalát hekkelték meg, és tették fel Lukasenkót és gyűlölt belügyminiszterét, Jurij Karajevet a legkeresettebb bűnözők listájára. A magukat „belorusz kiberpartizánoknak”

nevező lelkes hekkerek a belügyminisztérium akadémiájának honlapjára is behatoltak, és ott különböző üzeneteket helyeztek el. Az adóhatóságot is megfenyegették azzal, hogy ha folytatódik a békés tüntetők letartóztatása, megbénítják szerveiket. De a leghatásosabb lépésük mégiscsak az volt, amikor bejelentették, hogy megszerezték a belorusz állambiztonsági szervezet, a KGB, valamint a belügyminisztérium és a különleges rendőri erők, az OMON munkatársainak listáját, és azokat készek átadni a tüntetések szervezésében kulcsszerepet játszó NEXTA Live telegramcsatornának. A NEXTA szerkesztősége megerősítette mindezt, és arra figyelmeztette az erőszakos szervezetek munkatársait, hogy ha továbbra is teljesítik Lukasenko parancsait, rövid időn belül nyilvánosságra hozzák a náluk lévő adatokat, és ezzel „új élet kezdődik számukra”. E bejelentést követően minden várakozást felülmúló folyamat kezdődött. A NEXTA-nál pillanatokon belül mintegy kétszáz rendőr és belbiztonsági munkatárs jelentkezett azzal, hogy kész otthagyni a munkáját, csak ne publikálják személyes adataikat.

Nem kétséges, hogy az események további alakulása jórészt attól függ, hogy megmarad-e az erőszakos szervezetek Lukasenko iránti lojalitása. Az ott szolgálók tömeges átállása rövid idő alatt bedönthetné a rezsimet. Ezzel az öregedő diktátor is tisztában van. Nem véletlen, hogy hatalomra kerülésétől kezdve olyan nagy figyelmet szentelt annak, hogy az erőszakos szervezetek hűsége kikezdetlenül maradjon. Ennek érdekében többféle eszközzel is élt. Ezek egyike Lukasenko következetesen szigorú személyzeti politikája volt, ami legin-

kább a különböző erőszakos szervezetek és állami ellenőrző apparátusok élén végrehajtott gyakori vezetőváltásokban fejeződött ki. A belorusz államfő kedvenc elfoglaltságai közé tartozott – és ezzel a szokásával a válság heiteiben sem hagyott fel –, hogy évente-kétévente lecserelje a vezetőket. Ennek jegyében még szeptember elején, a válság kellős közepén jelentős személycserét hajtott végre. Leváltotta a belorusz nemzetbiztonsági tanács titkárát, és helyére a KGB addigi vezetőjét nevezte ki. Az állambiztonsági bizottság, a KGB új főnöke pedig az állami ellenőrzési bizottság június elején kinevezett elnöke lett, vagyis az utóbbi alig három hónapot töltött előző posztján. Az ellenőrzési bizottság afféle belorusz számvevőszékként működik rendkívül kiterjedt jogkörökkel, de mert Lukasenko szereti ezeket a szovjet reminiscenciákat, ezért megtartották az intézmény korábbi nevét. Az erőszakos szervezetek élén végrehajtott gyakori személycserék Belaruszban megszokott dolognak számítanak. A KGB most kinevezett új elnöke épp a tizenharmadik a sorban 1994 óta. És ez egyáltalán nem kivételes. Az elnök személyi védelmét ellátó szolgálat élén huszonhat év alatt tizenketten fordultak meg. És a sor folytatható lenne, de talán ennyiből is látszik, hogy az ország fölötti ellenőrzést biztosító állami szervek élén folyamatos volt és maradt a cserélődés. A gyakori vezetőváltások egyetlen célt szolgálnak: azt, hogy az egyes szolgálatok irányítói iránti lojalitás soha ne válhasson erősebbé a Lukasenko irántinál.

A belorusz diktátor folyamatosan ügyelt arra, hogy egyetlen magas beosztású alárendeltje se merjen illojális lenni. Ennek mindig azonna-

li és súlyos következményei lettek. Legutóbb – alig néhány hónappal az elnökválasztás előtt – a nemzetbiztonsági tanács helyettes titkára, az elnök biztonsági szolgálatának korábbi főnöke tapasztalhatta ezt meg. Lukasenko szerint a magas rangú hivatalnok a kelletténél megértőbbnek mutatkozott az ellenzék iránt, ezért aztán pillanatokon belül egy korrupciós ügy kellős közepén találhatta magát. Jutalma tizenkét év börtönbüntetés lett. De ez még a jobbik eset. Ő legalább valószínűleg életben marad. Nem így több ismert politikus, akik ezt nem mondhatják el magukról. Lukasenko hosszú regnálása alatt legkevesebb négy ismert, korábban az elnök környezetéhez tartozó politikus tűnt el nyomtalanul. Ezek egyike egy korábbi belügyminiszter volt, aki miután távozott posztjáról, belépett egy ellenzéki pártba. És ezt az elnök nem vette tőle jó néven. Úgyhogy az elit tagjai tudják, hogy mire számíthatnak, ha megpróbálnának Lukasenko ellen fordulni. És ha esetleg elfelejtették volna, akkor emlékeztette őket Putyin, aki még a válság korai szakaszában bejelentette, hogy ha kell, az orosz nemzeti gárda, a Roszgvargyija emberei fognak rendet tenni Belaruszban. Ebből mindenki levonhatta a következtetést, hogy hiába állna át a tüntetők mellé, ezzel még semmi nem oldódna meg, mert ha düledezni látszik Lukasenko rendszere, úgysis jönnek majd az oroszok.

A diktátor növekvő paranoiájára utal az is, hogy az erőszakos szervezetek és más állami ellenőrző szervek élén zajló folyamatos rotáció mellett az utóbbi időben egyre nagyobb befolyáshoz juttatta az ezekről a területekről érkező politikusokat. A diktátor nyilván sejthette, hogy az

augusztusi elnökválasztás nem sok jót ígér, és merülhetnek fel problémák, ezért még júniusban jelentősen átalakította kormányát. Az új miniszterelnök egy olyan hivatalnok lett, aki korábban a belorusz hadiipari komplexumot vezette, előtte pedig a főügyészségen, illetve a nemzetbiztonsági tanácsban dolgozott, vagyis tipikus erőszakapparátusi karriert tudhat maga mögött. A nyár eleji kormányátalakítás eredményeképpen a belorusz államhatalom legfontosabb intézményei felett tovább erősödött azok befolyása, akiknek az előlétele szorosan kötődik az erőszak-szervezetekhez.

A belorusz elnök nemcsak szigorával és a gyakori vezetőcserékkel igyekezett megszerezni és fenntartani a hatalma immár csaknem egyedüli támaszát jelentő erőszak-szervezetek lojalitását. Ehhez fontos eszközül szolgáltak azok a szociális privilégiumok is, amik a rendőri és más biztonsági szolgálatoknál dolgozókat megilletik. A közrendőrök fizetése ugyan nem különösebben magas, lényegében az országos átlaggal egyezik meg, ám a tisztek már ennek dupláját vagy még annál is többet kapnak, nem beszélve azokról, akik a különleges rendőri erőknél szolgálnak. Mégsem a fizetés tette – és teszi ma is – vonzóvá a rendvédelmi pályát, hanem az azt kiegészítő számos szociális kedvezmény. Az ezeken a területeken dolgozók ugyanis viszonylag könnyen és gyorsan juthatnak lakáshoz, gyerekeik garantált óvodai ellátást kapnak, és már 48 évesen nyugdíjba vonulhatnak. Ezek együttesen – főleg a falvakból városokba felköltözőknek – nagyon sokat jelentenek, amiktől nem szeretnének megválni. Ahogy azoktól a jelentős jövedelemforrásoktól sem,

amelyek abból adódtak, hogy a rendszer kiterjedt felügyeletet biztosított az erőszak-szervezeteknek a gazdaság felett. Ez a felügyelet különböző formákban valósult meg. A kilencvenes években a rendvédelmi szervek büntetőügyek konstruálásával vették ki részüket abból, hogy vállalatok sorát lehessen visszaállamosítani. Ezekben az ügyekben mindig csurrant-cseppent valami. Majd a kétezres évektől egyre inkább azzal kezdtek el foglalkozni, hogy afféle járadékbehajtóként felügyeljék a magánszektort. Ez olyan kiegészítő jövedelemhez juttatta az erőszak-szervezetek munkatársait, amiktől nehéz megválni.

Nem érdemes velük ujjat húzni

Ezzel szemben egészen más hatalmi viszonyok jellemzik Kirgizisztánt. Itt október 4-én tartották meg a soros parlamenti választást, amelyen tizenhat párt indult. Közülük az első hivatalos eredményhirdetéskor négyről jelentették be, hogy sikeresen átlépte a parlamentbe kerüléshez szükséges 7 százalékos küszöböt. Majd miután újraszámolták a szavazatokat, módosítottak az eredményen. Kiderült, hogy az először megnevezett négy pártból egy mégsem tudta venni az akadályt, ám helyette két másik igen. Már ez a kínos „közjáték” is sejtette, hogy nem lehetett minden rendben a választás körül. És ez éppúgy vonatkozott az eredmények összesítésére, mint magára a kampányra. A hatalom emberei pedig tudhatták volna, hogy a kirgizek nem nézik ezt el nekik, mint ahogyan nem nézték el ezt korábban sem.

Ennek az alig hat és fél millió lakosú és nem egészen kétszázezer négyzetkilométer területű országnak a polgárai már többször megmutatták,

hogy nem érdemes velük ujjat húzni. Ebben a Tiensan magas hegyei között elterülő országban a Szovjetunió felbomlása után nem sikerült olyan személyi diktatúrát kialakítani, mint ahogy sikerült a közeli Türkmenisztánban vagy a szomszédos Üzbegisztánban. Itt – eltérve a térség országainak csaknem általános gyakorlatától – nem az utolsó helyi kommunista pártvezető vált államfővé, és vette át a függetlenné vált ország vezetését. Kirgizisztánban egy tudós ember, a helyi akadémia matematikus elnöke, Aszkar Akajev lett az ország első államfője, aki egy ideig tiszteletet érdemlő józansággal, önmérséklettel és demokratikus elkötelezettséggel irányította az egykori szovjet tagköztársaságot. Ezért aztán Kirgizisztán – noha jelentős nyersanyagkincsei nincsenek, és a posztszovjet térség egyik legszegényebb állama – mégis hosszú időn át afféle közép-ázsiai mintaoszágnak számított. Errefelé az a hóbortos ötlet senkinek eszébe nem jutott volna, hogy itt is a türkmén modellt kellene követni, ahol jó ideig csak egyetlen pártnak – a kommunistából demokratává átnevezettnek – engedték meg, hogy legálisan működhessen. De az a változat sem nyerte el a kirgizek tetszését, ami Üzbegisztánban, Tádzsikisztánban és Kazahsztánban ragyogóan bevált, vagyis az a látszatverseny, ami formálisan ugyan eltűri több párt létezését, miközben valódi ellenzéki szerepet egyik sem tölthet be, legfeljebb imitálhatják ellenzékiességüket. Nem így Kirgíziában. Itt mindig is valódi pártok működtek, legalábbis abban a tekintetben valódiak, hogy szabadon léphettek fel a hatalom mindenkori birtokosaival szemben, működésüket kü-

lönösebben semmi nem korlátozta. Vagyis a választások mindig tényleges versenyt jelentettek, és az abban részt vevők bizonyos szabályokhoz mégiscsak tartották magukat. Amikor pedig nem, akkor annak mindig meglett a következménye.

Először 2005-ben, amikor Aszkar Akajev a megszokottnál durvábban próbált beavatkozni a parlamenti mandátumok elosztásába, és ezzel magára haragította a kirgizeket, akik ezért – a nem sokkal korábbi ukrán „narancsos forradalom” példáját követve – áprilisban simán megbuktatták elnöküket. A „tulipános forradalommal” hatalomra került új államfő, Kurmanbek Bakijev ezt az utat jóval rövidebb idő alatt járta be, és veszítette el a kirgizek támogatását. Neki ehhez elég volt öt év. 2009 nyarán – igaz, meglehetősen kétes körülmények között – még sikerült újraválasztatnia magát, de a következő év tavaszán fegyveres felkelés tört ki ellene, és megdöntötte korrupcióval és hatalmi visszaélések sorával terhelt uralmát. Őt – átmeneti jelleggel – az ország korábbi külügyminisztere, Roza Otunbajeva követte posztján. Az új elnök feladatát abban látta, hogy minél gyorsabban stabilizálja a rövid időn belül immár második „forradalmát” megélő ország belső helyzetét, és új választást írjon ki. Otunbajeva – betartva mindkét ígéretét – 2011 decembereben letette tisztségét. Helyét az akkor megválasztott Almazbek Atambajev vette át, aki látva, hogy milyen következményekkel jár, ha ugyanaz a személy több cikluson át is elnök lehet, kezdeményezte az alkotmány módosítását. Atambajev – ellentétben a térség összes államának vezetőjével és azal a gyakorlattal, amit Belarusz és

Azerbajdzsán, illetve kissé rafinált formában Oroszország elnöke is követ – nem az államfői poszt betöltését korlátozó rendelkezés feloldását javasolta, hanem annak ellenkezőjét, egyetlen ciklusra történő szűkítését. Ez a döntés példátlan a FÁK-térségben. Egyedül az örmény alkotmányban találni hasonló korlátozást, de annak „értékéből” sokat levon az a körülmény, hogy ott 2018 óta a hatalom legfőbb birtokosa nem az elnök, hanem a kormányfő.

Ám ez a sokat ígérő, demokratikus elkötelezettséget sejtető kezdet rövid időn belül megszakadt, és Atambajev vezetési stílusát is egyre inkább az önkényesség, a hatalmi túlkapasok kezdték jellemezni. Egy idő után valószínűleg megbánta, hogy kezdeményezte az elnöki tisztség betöltésének egyetlen időszakra való korlátozását, de innen már nem volt visszaút. Ebben a helyzetben azt találta ki, hogy ha maga nem lehet tovább elnök, akkor legyen valaki olyan, aki neki lekötelezett. Így talált rá Szooronbaj Zseenbekovra. Támogatottjának elnökké tétele ahhoz művelethez volt hasonló, mint amit 2008-ban Putyin hajtott végre, amikor Dmitrij Medvegyevet ültette a maga helyére. A különbség legfeljebb csak annyi volt, hogy a miniszterelnöki szerepbe visszalépő Putyin helyettesét csak átmeneti megoldásnak gondolta, míg Atambajev ilyen reményeket nem táplálhatott. Abban azonban határozottan bízott, hogy Zseenbekov idején is megmarad befolyása, és jelentős hatása lesz a kirgiz belpolitikára. De csalatkoznia kellett. Az új elnök gyorsan megfeledezett egykori patrónusáról, és önálló politikába kezdett. Zajos és sokakat érintő korrupcióellenes kampányba

fogott, aminek segítségével megtisztította az államapparátust elődje embereitől. Az valószínűleg nem szerepelt Zseenbekov tervei között, hogy elődjét is letartóztatja, és eljárás alá vonja. Az előd azonban egyre gyakrabban szólalt meg nyilvánosan, és egyre indulatosabban bírálta utódját. Mindez végül odavezetett, hogy megfosztották mentelmi jogától, majd elfogatóparancsot adtak ki ellene. Atambajev megpróbált ellenállni a letartóztatására érkező biztonsági erőknél, ami az első alkalommal nem is sikerült. Másodjára azonban igen. Atambajevre idén nyáron a hatalommal való visszaélés vádjával tizenegy éves fegyházbüntetést szabtak ki. Az elcsalt parlamenti választás után kialakult káoszban innen szabadították ki, hogy pár nappal később visszavigyék.

Mindebből jól látható, hogy igazán mozgalmas volt az a több mint harminc év, amióta Kirgizisztán független. És talán még az is, hogy ebben a kicsi, magashegyvidéki országban nemcsak hogy tartós és erős személyi diktatúrát nem sikerült kialakítani, de az intézményi keretek is meglehetősen képlékenyek maradtak. Ez a helyzet köszönt vissza az október elején megtartott választás másnapján is, amikor kiderült, hogy csakis az elnökhöz közeli pártok kerültek be a parlamentbe, amit a változást remélő kirgizek nem tudtak hiteles eredményként elfogadni. Többek között azért sem, mert – miközben az államfő a kampányban végig azt hangsúlyozta, hogy pártatlan, és a választásba semmilyen módon nem avatkozik bele – épp az a párt, a Birimdik (Egység) nyerte el a legtöbb szavazatot, amelyiknek Zseenbekov öccse volt az egyik vezetője. Ezt azért

nehéz lett volna a véletlennek tulajdonítani. A kirgizek nem is gondolták annak. Helyette biztosak voltak abban, hogy ez csak azért történhetett meg, mert a párt érdekében jelentős „adminisztratív erőforrásokat” mozgósítottak. Vagyis nyilvánvaló volt, hogy nagyon is lejtett a pálya. De nemcsak ennek a pártnak, hanem az attól alig egy százalékkal elmaradó Mekenim Kirgizisztannak (Hazám Kirgizisztán) is, ami mögött a vámhivatal korábbi korrupt és szerfelett vagyonos helyettes vezetője áll. A vagyonnak azért van jelentősége, mert a választási csalásokba belefért a kiterjedt szavazatvásárlás is. Erre pedig azért volt széles körben lehetőség, mert ezen a választáson jelentősen könnyítettek az állandó lakhelytől távoli szavazás feltételein. Meg is lett ennek a következménye: több mint félmillióan szavaztak távol otthonuktól, vagyis a leadott voksok harmadának tisztaságával kapcsolatban mérülhettek fel súlyos aggályok.

A kirgiz társadalom nagyon fiatal. A most felnövekvő nemzedék nincs könnyű helyzetben. Már jó ideje nehéz munkát találniuk, ezért közülük sokan külföldön dolgoznak, főként Oroszországban. A koronavírus-járvány többségüket súlyos helyzetbe hozta. Sokuknak elveszett a munkája, míg mások a drámai módon rosszul kezelt hazai járványhelyzet áldozatai lettek. Az utóbbi időben több olyan új, fiatalok vezette párt is létrejött, amelyek érdemi reformokat szeretne, és próbálna kiszabadulni a régi korrupt elit és az egyre nagyobb étvágyú bűnözői csoportok fojtogató szorításából. A tisztességes körülmények között lebonyolított parlamenti választás lehetőséget adhatott volna arra, hogy végre politika

szerephez juthassanak. Ez most elmaradt. Talán a megismételt választás lehetőséget ad majd erre. Addig azonban stabilizálni kellene a belső helyzetet, ami az elcsalt választás után pillanatokon belül kaotikussá vált. Helyre kell állítani az intézményekbe vetett bizalmat. Ez nem lesz könnyű feladat, mert időközben – a parlament elnöke és a miniszterelnök után – az államfő is lemondott. Helyét ideiglenesen egy olyan politikus foglalta el, akit ugyancsak a választást követő káoszban szabadítottak ki a börtönből, és csak második nekifutásra sikerült a törvények szabta előírásoknak megfelelően megválasztani. De mert pillanatnyilag nincs parlamenti elnök, és az államfő is lemondott, a kormányfő tölti be az elnöki tisztelet is.

Mindaz, ami az elmúlt hetekben Belaruszban és Kirgíziában történt – a számos különbség ellenére – két vonatkozásban mégiscsak nagyon hasonló. Egyrészt abban, hogy a válság mindkét helyen a durván elcsalt választás következtében alakult ki. Másrészt talán nem alaptalan a feltételezés, hogy mindkét esetben nem önmagában a csalás, hanem annak mértéket veszítő változata váltotta ki egyik helyen a kitartó, míg a másikon a heves tiltakozást. És a mértékvesztés aligha lehet független attól, amit egy ideje Oroszországban lehet tapasztalni. Ha ott a politikai elit megengedi magának az egyre nagyobb arányú és egyre szemérmertlenebb csalást, akkor ez bátorítást adhat az egykori szovjet belső periféria erősebb vagy gyengébb politikai vezetőinek is. Moszkva ugyanis – ha nyíltan nem is bevallva – még mindig sok tekintetben mint a hajdani birodalom peremvidékén.